ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 27 (2011)

Εκλογές πρώτης, δεύτερης και τρίτης τάξης: κόμματα, ηγεσία, αποχή

Paul Krugman, Η συνείδηση ενός προοδευτικού

Λευτέρης Ζ. Λαγός

doi: 10.12681/sas.816

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λαγός Λ. Ζ. (2015). Paul Krugman, Η συνείδηση ενός προοδευτικού. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, *27*, 204–209. https://doi.org/10.12681/sas.816

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 23/08/2025 08:29:07

ανοίγει τον διάλογο όχι για θέματα του παρελθόντος, αλλά για τα τρέχοντα θέματα που μας απασχολούν και μας επηρεάζουν άμεσα.

Χρύσανθος Δημ. Τάσσης

Paul Krugman, *Η συνείδηση ενός προοδευτικού*, μτφρ. Α. Δ. Παπαγιαννίδη, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2008, σελ. 453.

Στο συγκεκριμένο έργο του, το οποίο γράφτηκε πριν από την εκλογή του Barack Obama στην προεδρία των ΗΠΑ, ο βραβευμένος με Νομπέλ Οικονομικών Επιστημών το 2008 Paul Krugman παρουσιάζει τις αντιλήψεις του για τη δημιουργία ενός πιο δημοκρατικού καπιταλισμού. Το βιβλίο αποτελεί, ουσιαστικά, την πρότασή του για την εισαγωγή ενός σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου πολιτικής στις ΗΠΑ, με βασικό άξονα τη δημιουργία ενός δημόσιου συστήματος ασφαλιστικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που θα καλύπτει όσο το δυνατόν περισσότερους πολίτες. Γνωρίζει ότι δεν προτείνει κάτι καινοφανές για τα αμερικανικά δεδομένα αλλά την εφαρμογή αρχών και ιδεών που κυριάρχησαν σε συγκεκριμένες περιόδους κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα στις ΗΠΑ και συνέβαλαν στην ευημερία του αμερικάνικου λαού. Ανατρέχει δε στη σύγχρονη πολιτική -και όχι μόνο- ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών και φωτίζει τον τρόπο με τον οποίο γεννήθηκε, ισχυροποιήθηκε και έφτασε τελικά στην κατάληψη της εξουσίας ο κινηματικός συντηρητισμός, αρχικά με τον Ronald Reagan και αργότερα με τους Bush, πατέρα και υιό.

Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο 'Πώς ήταν τότε', ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι στη σύγχρονη αμερικανική ιστορία προέκυψαν δύο μεγάλα τόξα, ένα οικονομικό και ένα πολιτικό. Σχηματικά, το οικονομικό τόξο κινήθηκε από τη μεγάλη ανισότητα στη σχετική ισότητα και από εκεί, εκ νέου, στην ανισότητα. Αντίστοιχα, το πολιτικό τόξο από την ακραία πολιτική αντιπαράθεση οδηγήθηκε στη δικομματική συναίνεση και μετά ξανά στην πόλωση. Το ερώτημα που γεννάται είναι εάν η πολιτική διαμόρφωσε τις οικονομικές εξελίξεις ή εάν, αντίστροφα, η οικονομία επηρέασε τα πολιτικά δρώμενα. Ο Krugman επιχειρηματολογεί υπέρ της πρώτης άποψης και επισημαίνει τις προσπάθειες του κινηματικού συντηρητισμού -με άξονα το χρήμα- να εντείνει τις ανισότητες στην αμερικάνικη κοινωνία, αποδομώντας τις κατακτήσεις του New Deal και προβάλλοντας σταθερά το φυλετικό ζήτημα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, που τιτλοφορείται 'Η Μεγάλη Επίχρυση Εποχή', γίνεται αναδρομή στην Αμερική των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα όταν, σε ένα υπόβαθρο ευρείας κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας, οι συνθήκες ζωής των εργατών (ειδικά στα αστικά κέντρα) βελτιώθηκαν αισθητά -χωρίς, βεβαίως, αυτό

να σημαίνει ότι απολάμβαναν το μερίδιο που τους αναλογούσε από την ευρεία οικονομική ανάπτυξη. Συγκεκριμένοι παράγοντες, όπως η άσκηση ωμής βίας εναντίον των απεργούντων, ο μικρός αριθμός πολιτών που είχαν δικαίωμα ψήφου και η εκτεταμένη εκλογική νοθεία, απέτρεπαν την εμφάνιση οργανωμένης αντίδρασης εκ μέρους των εργαζόμενων. Ταυτόχρονα, η οικονομική και πνευματική υπεροχή των συντηρητικών της εποχής σε συνδυασμό με τις φυλετικές-πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα σε ομάδες που είχαν κοινά οικονομικά συμφέροντα (π.χ. οι φτωχοί λευκοί εργάτες και οι μαύροι) συνέβαλαν στη διατήρηση των ανισοτήτων. Όπως υπογραμμίζει ο Krugman, ισχυρές μεσαίες τάξεις δεν δημιουργούνται αυτόματα αλλά μόνο μέσω συγκεκριμένων πολιτικών δράσεων.

Στη δεκαετία του 1950, οι ανισότητες στην αμερικανική κοινωνία είχαν σε πολύ μεγάλο βαθμό γεφυρωθεί, επισημαίνει ο συγγραφέας στο κεφάλαιο με τίτλο 'Η Μεγάλη Συμπίεση'. Οι πλούσιοι είχαν απολέσει μεγάλο μέρος του πλούτου τους και οι φτωχοί απολάμβαναν σαφώς υψηλότερο βιοτικό επίπεδο σε σχέση με τη δεκαετία του 1920. Μετά το New Deal, επικράτησε ευρεία διακομματική συναίνεση που εξίσωσε προς τα κάτω τις εισοδηματικές διαφορές. Η εξέλιξη αυτή προκλήθηκε από δύο παράγοντες: την αύξηση της φορολογίας των πλουσίων και την ενίσχυση του συνδικαλιστικού κινήματος, που εξασφάλισε υψηλότερες αμοιβές για τα μέλη του. Οι ιδέες που τη δεκαετία του 1920 θεωρούνταν ριζοσπαστικές είχαν γίνει κατεστημένο τη δεκαετία του 1950 ('Η Πολιτική του Κοινωνικού Κράτους'). Ο κρατικός ακτιβισμός υπήρξε ιδιαίτερα αποτελεσματικός στην κατεύθυνση της ενίσχυσης των πιο αδύναμων κοινωνικών τάξεων, ειδικά μέσω της διεύρυνσης του δικαιώματος ψήφου. Οι Ρεπουμπλικάνοι προσχώρησαν και αυτοί στη συγκεκριμένη λογική, δεδομένου ότι είχαν χάσει τα προνόμια της οικονομικής και ιδεολογικής υπεροχής που διέθεταν πριν από τη Μεγάλη Ύφεση.[1]

Παρά το γεγονός ότι τη δεκαετία του 1960 η αμερικανική οικονομία ήκμαζε, η κοινή γνώμη είχε την εντύπωση ότι η χώρα πορευόταν σε λανθασμένη κατεύθυνση ('Η δεκαετία του '60: Ταραγμένη ευημερία'). Τις σχετικές εξελίξεις πυροδότησε η στήριξη του προέδρου Lyndon Johnson προς το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων, κίνηση που οι συντηρητικοί εκμεταλλεύτηκαν προς άγραν ψήφων από το συντηρητικό κοινό, στοχοποιώντας παράλληλα το κοινωνικό κράτος. Την ίδια εποχή, οι ταραχές στις πόλεις, η άνοδος της ανεργίας, η κομμουνιστική απειλή, ακόμα και η εμφάνιση των χίπιδων[2] διέγειραν τα πιο συντηρητικά αντανακλαστικά του πληθυσμού. Αναφορικά με τον πόλεμο του Βιετνάμ, ο Krugman σημειώνει αφενός ότι –παρά την επικρατούσα αντίληψη– δεν έφθειρε σε μεγάλο βαθμό τους Δημοκρατικούς και, αφετέρου, ότι ο ριζοσπαστικός αριστερισμός που εμφανίστηκε με το ξέσπασμα του πολέμου έφθινε γρήγορα.

Το έκτο κεφάλαιο του βιβλίου είναι αφιερωμένο στον κινηματικό συντηρητισμό ο οποίος κυριαρχεί στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα εδώ και σχεδόν τέσσερις δεκαετίες. Πρόκειται για ένα βαθύτατα συντηρητικό κίνημα, εμπνευσμένο από τις αρχές του Milton Friedman, στο οποίο συμμετέχουν πολιτικοί, επιχειρηματίες και μέσα ενημέρωσης (με προεξάρχον το περιοδικό *National Review*), οι οποίοι αλληλοβοηθούνται με τελικό σκοπό την κατάληψη της εξουσίας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και, μέσω αυτής, την ηγεσία της ομοσπονδιακής κυβέρνησης. Εκπρόσωποί του υπήρξαν ο Reagan και οι Bush, πατέρας και υιός.[3] Ανέπτυξαν έντονη αντικομμουνιστική δράση και στράφηκαν ευθέως κατά των συνδικάτων και του κοινωνικού κράτους, αποδομώντας τις κατακτήσεις του New Deal. Πολλές φορές, μάλιστα, δεν λειτουργούσαν απλώς καιροσκοπικά -απευθυνόμενοι σε επιλεγμένο κοινό- αλλά και παράνομα, χρησιμοποιώντας αθέμιτα μέσα.

Από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα οι ανισότητες διευρύνθηκαν εκ νέου, αναφέρει ο συγγραφέας στο επόμενο κεφάλαιο που τιτλοφορείται 'Η μεγάλη απόκλιση'.[4] Οι πλούσιοι αποκόμισαν κέρδη αλλά τη μεγαλύτερη αύξηση των κερδών απόλαυσαν οι 'υπερπλούσιοι'. Προβάλλεται η άποψη ότι αυτοί ανταμείφθηκαν για τις ιδιαίτερες γνώσεις και δεξιότητες που είναι απαραίτητες για τη νέα οικονομία. Ο Krugman ωστόσο πρεσβεύει ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία υπέρ αυτής της προσέγγισης. Αντίθετα, το φαινόμενο διογκώθηκε επειδή του το επέτρεψε το θεσμικό περιβάλλον[5] καθώς και λόγω της απουσίας σθεναρής αντίδρασης από την κοινή γνώμη. Τονίζει δε για άλλη μια φορά μάλιστα τη σημασία της -σε πολλές περιπτώσεις- βίαιας αποδυνάμωσης των συνδικάτων.

Στο επόμενο κεφάλαιο ('Η πολιτική της ανισότητας'), περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο ο κινηματικός συντηρητισμός κατέλαβε το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα αρχικά και, στη συνέχεια, την εξουσία. Το χρήμα και το ποικιλόμορφο δίκτυο προστασίας των μελών του βοήθησαν τον κινηματικό συντηρητισμό να διευρύνει την επιρροή του μετά την περίοδο του Nixon. Είναι ενδιαφέρον ότι προβλήθηκαν ιδέες όπως η αποδόμηση του κοινωνικού κράτους και η μείωση των φόρων για τους πλουσίους οι οποίες, αντί να αποδοκιμαστούν από το εκλογικό σώμα, τελικά εφαρμόστηκαν από τους ρεπουμπλικανούς προέδρους.

Οι έρευνες δείχνουν ότι στον 21ο αιώνα οι ψηφοφόροι έχουν εμφανώς μετακινηθεί προς τα αριστερά τη στιγμή που οι Ρεπουμπλικανοί στράφηκαν δεξιότερα (όπως αναφέρει ο συγγραφέας στο κεφάλαιο 'Όπλα μαζικής παραπλάνησης'). Παρόλα αυτά, δεν υπέστησαν εκλογικές ήττες, επειδή οι Νότιοι, αν και παραδοσιακά ψήφιζαν τους Δημοκρατικούς, επιδοκίμασαν συντηρητικές πολιτικές εξαιτίας του φυλετικού ζητήματος.[6] Την ίδια στιγμή, οι συντηρητικοί προέβαλλαν και πάλι έναν κίνδυνο -υπαρκτό ή μη- προκειμένου να κινητοποιήσουν τους πολίτες σε θέματα εθνικής ασφάλειας (βλ. κομμουνισμό και τρομοκρατία). Επιπρόσθετα,

διαπιστώθηκε εκτεταμένη εκλογική νοθεία μέσω του περιορισμού του δικαιώματος ψήφου, της αποθάρρυνσης συγκεκριμένων στρωμάτων να ψηφίσουν, της καλπονοθείας και της χρήσης αμφιλεγόμενων συσκευών ψηφοφορίας με οθόνες αφής.[7]

Ο Krugman εκτιμά -ήδη πριν από την εκλογή του Obama- ότι η κατάσταση είναι αναστρέψιμη. Όπως αναφέρει στο κεφάλαιο με τίτλο 'Η νέα πολιτική ισότητα', τα μακροοικονομικά μεγέθη της αμερικανικής οικονομίας είναι σε άνθιση αλλά ο παραγόμενος πλούτος δεν διοχετεύεται σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού. Μετά την αποτυχία του πολέμου στο Ιράκ, εξάλλου, οι συντηρητικοί απώλεσαν την αξιοπιστία τους σε θέματα ασφαλείας ενώ και το φυλετικό ζήτημα χάνει τη δυναμική του, καθώς η Αμερική γίνεται λιγότερο λευκή και οι λευκοί λιγότερο ρατσιστές.

Κεντρικός άξονας, σύμφωνα με τον συγγραφέα, της πολιτικής των Δημοκρατικών πρέπει να είναι η δημιουργία ενός καθολικού συστήματος υγειονομικής περίθαλψης ('Η πιεστική υπόθεση της υγείας'). Παρά την ύπαρξη των προγραμμάτων Medicare και Medicaid,[8] το 15% του αμερικάνικου πληθυσμού δεν έχει καθόλου υγειονομική κάλυψη. Και αυτό τη στιγμή που οι Αμερικανοί ξοδεύουν μεγαλύτερα κεφάλαια ανά πολίτη -σε σχέση με άλλες ανεπτυγμένες χώρες- αλλά έχουν χαμηλότερο προσδόκιμο ζωής. Το στοιχείο αυτό αποδεικνύει ότι ο ιδιωτικός τομέας δεν είναι πιο αποτελεσματικός από τον δημόσιο, τη στιγμή μάλιστα που οι ασφαλιστικές εταιρίες αφενός αποφεύγουν να ασφαλίζουν πελάτες που έχουν αυξημένες πιθανότητες να χρειαστούν την κάλυψή τους και, αφετέρου, προσπαθούν να μην πληρώσουν, όταν προκύπτει σχετική υποχρέωσή τους.[9]

Περαιτέρω, ο συγγραφέας πιστεύει ότι η οικονομική ανισότητα συνεπάγεται και κοινωνική ανισότητα, η οποία μάλιστα διαχέεται στις επόμενες γενιές ('Πώς αντιμετωπίζεται η ανισότητα'). Εκτός αυτού, λειτουργεί ως παράγοντας διαφθοράς του πολιτικού συστήματος. Γνώμη του Krugman είναι ότι η ανισότητα μπορεί να περιοριστεί μέσω της ανάπτυξης του συστήματος υγειονομικής κάλυψης, της αύξησης των φόρων για τους πλουσίους και την ενίσχυση των συνδικάτων.

Τελικά, ο συγγραφέας διευκρινίζει ότι ο προοδευτικός άνθρωπος τάσσεται υπέρ των πολιτικών δικαιωμάτων, του κράτους δικαίου και της μεσαίας τάξης και κατά των ανισοτήτων, όπως επισημαίνει στο ομότιτλο με το βιβλίο τελευταίο κεφάλαιο. Συνεκτικός ιστός των προοδευτικών δυνάμεων είναι η αυτοσυνείδηση και όχι το χρήμα, όπως συμβαίνει στον κινηματικό συντηρητισμό. Θεωρεί απαραίτητο οι προοδευτικές δυνάμεις να συσστρατευτούν με το Δημοκρατικό Κόμμα ούτως ώστε το πρόγραμμά του να μπορέσει να εφαρμοστεί σε κυβερνητικό επίπεδο.

Συνοψίζοντας, ο Krugman είναι πράγματι θιασώτης αρχών και αξιών που βρίσκονται στον πυρήνα της σοσιαλδημοκρατίας. Στο βιβλίο του υπάρχουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τις αιτίες και τις πολιτικές που οδήγησαν στην οικονομική κρίση του 2008. Παρουσιάζει δε μια πλατφόρμα ιδεών για την εφαρμογή μιας εναλλακτικής πολιτικής, στραμμένης προς τη μείωση των ποικιλόμορφων ανισοτήτων και των στρεβλώσεων που έχει δημιουργήσει ο νεοφιλελευθερισμός.

Λευτέρης Ζ. Λαγός

Σημειώσεις

1. Στις προεδρικές εκλογές του 2004 οι έρευνες έδειξαν ότι οι ψηφοφόροι με υψηλά εισοδήματα προτίμησαν σαφώς το Ρεπουμπλικανικό κόμμα, ενώ κατά την περίοδο της Μεγάλης Συμπίεσης δεν παρουσιάστηκε ευθεία σύνδεση ανάμεσα σε εισόδημα και εκλογικές προτιμήσεις.

2. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι περισσότεροι Αμερικανοί αντιμετωπίζουν την 'counter-culture' της δεκαετίας του 1960 αρνητικά σε αντίθεση με την εντύπωση που επικρατεί στην Ευρώπη.

3. Ο Nixon θεωρείται μεταβατική φυσιογνωμία. Σήμερα η Sarah Palin φαίνεται ότι είναι η εκλεκτή του κινηματικού συντηρητισμού για τις προεδρικές εκλογές του 2012.

4. Ο Krugman εύστοχα στηλιτεύει τη χρήση του μέσου όρου ως δείκτη για το πραγματικό ύψος των εισοδημάτων των πολιτών. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι αν ο Bill Gates μπει σε ένα μπαρ, ο μέσος όρος του εισοδήματος θ' ανεβεί ραγδαία, χωρίς φυσικά ν' αυξάνεται στην πραγματικότητα ο πλούτος των υπόλοιπων θαμώνων.

5. Κομβική θεωρείται η ανατροπή της Συνθήκης του Ντητρόιτ του 1949, σύμφωνα με την οποία τα μέλη των Ηνωμένων Εργατών Αυτοκινητοβιομηχανίας (UAW) και η General Motors αποφάσισαν τη σύνδεση των αμοιβών τους με την παραγωγικότητα, πέρα από την υγειονομική κάλυψη και την παροχή συντάξεων.

6. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι λευκοί του Νότου αντιτάχθηκαν στα σχέδια του Truman για τη δημιουργία ενός καθολικού συστήματος υγειονομικής περίθαλψης επειδή το ενδεχόμενο να αναγκάζονταν να καταφύγουν σε φυλετικά μεικτά νοσοκομεία τούς ήταν απεχθές.

7. Ο Bush δεν θα είχε κερδίσει τις εκλογές του 2000, αν η ρεπουμπλικανή υπουργός Επικρατείας της Φλόριντα δεν είχε επιδοθεί σε 'μαζικό πογκρόμ δυνητικών ψηφοφόρων', στην πλειοψηφία τους μαύρων, οι οποίοι εσφαλμένα χαρακτηρίστηκαν κατάδικοι για κακουργήματα και στερήθηκαν τα πολιτικά τους δικαιώματα.

8. Το πρόγραμμα Medicare καλύπτει μόνο όσους έχουν συμπληρώσει το 65ο έτος της ηλικίας τους ενώ το Medicaid καλύπτει μικρό ποσοστό του πληθυσμού που δεν έχει τη δυνατότητα να πληρώσει ιδιωτική ασφάλιση.

9. Ο Obama είχε δεσμευτεί προεκλογικά υπέρ μιας ασφαλιστικής μεταρρύθμισης, πεδίο στο οποίο είχε αποτύχει ο Clinton εξαιτίας κυρίως των ευρύτατων αντιδράσεων των Ρεπουμπλικανών. Πράγματι, μετά την εκλογή του, εφάρμοσε ένα ασφαλιστικό σύστημα κόστους 2,5 τρισεκατομμυρίων δολαρίων, παρά τις εκ νέου αντιδράσεις των Ρεπουμπλικανών (βλ. http://portal.kathimerini.gr/

4dcgi/_w_articles_kathextra_1_22/03/2010_329756 για ένα σύντομο ιστορικό της σχετικής προσπάθειας).

Θανάσης Δ. Σφήκας (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2011, 342 σελ.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η διαθεσιμότητα νέου αρχειακού υλικού οδήγησαν σε ανανέωση τόσο του ερευνητικού ενδιαφέροντος για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο όσο και των θεωρητικών προσεγγίσεων και των μεθοδολογικών εργαλείων (Nuti 2005: 46-46). Οι πρόσφατες ερευνητικές προσπάθειες χαρακτηρίζονται ειδικότερα από μία ολιστική θεώρηση του Ψυχρού Πολέμου και δίνουν έμφαση στην ιδεολογική και προπαγανδιστική διάσταση της αντιπαράθεσης των δύο στρατοπέδων, των δύο 'ονειρόκοσμων', σύμφωνα με τη διατύπωση της Susan Buck-Morss (2002). Σε ό,τι αφορά τον λεγόμενο 'ελεύθερο κόσμο', το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ αποτελούν κομβικά σημεία για την αποκρυστάλλωση της αμερικανικής ψυχροπολεμικής ιδεολογίας και στρατηγικής.

Το πρόσφατο συλλογικό έργο, σε επιμέλεια του Θανάση Σφήκα, με τίτλο *Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης* εντάσσεται σε αυτό το ρεύμα της κριτικής επανεξέτασης όψεων του Ψυχρού Πολέμου και αποτελεί πρωτότυπη και νηφάλια συμβολή στη σχετική βιβλιογραφία. Επιλέγοντας ως μεθοδολογική αφετηρία το παράδειγμα της *διεθνούς ιστορίας*, το έργο απομακρύνεται από μία ελληνοκεντρική προσέγγιση του Σχεδίου Μάρσαλ για να αναδείξει πληρέστερα τη σημασία του στη διαμόρφωση του μεταπολεμικού κόσμου και τις σχέσεις του με τις ιδεολογικές διεργασίες του 20ού αιώνα.

Το Σχέδιο Μάρσαλ αποτελεί μέχρι σήμερα αμφιλεγόμενο ζήτημα στη βιβλιογραφία. Κεντρικό σημείο στη σχετική συζήτηση είναι η σύνδεση τόσο αυτού όσο και του Δόγματος Τρούμαν με την αρχή του Ψυχρού Πολέμου -αρκετοί χαρακτηρίζουν την εξαγγελία είτε του ενός είτε του άλλου ως συμβολική ή και πραγματική έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, παραγνωρίζοντας τις συνέχειες που προκύπτουν σε σχέση με προγενέστερες περιόδους. Η πλειοψηφία ωστόσο των συμβολών του τόμου που επιμελήθηκε ο Σφήκας αφήνει κατά μέρος το ζήτημα της απόδοσης τέτοιων ευθυνών, θεωρώντας ότι δεν είναι αυτό το καθοριστικό στοιχείο για την κατανόηση και ερμηνεία του Ψυχρού Πολέμου. Χρήσιμη είναι εδώ η παράθεση της άποψης του David Reynolds (1990) ότι ο τελευταίος 'δεν ήταν τόσο αποτέλεσμα των ενεργειών των τριών μεγάλων Δυνάμεων, όσο του τρόπου με τον οποίο αυτές οι ενέργειες ερμηνεύτηκαν ή παρερμηνεύτηκαν'. Από τη σκοπιά αυ-